

LŐRINCZ JULIANNA
Selye János Egyetem
Eszterházy Károly Egyetem
jel2ster@gmail.com

A SZLOVÁKIAI MAGYAR ANYANYELVTANKÖNYVEK, OKTATÁSI SEGÉDLETEK VIZSGÁLATI SZEMPONTJAI. TANKÖNYVKUTATÁS A KOMÁROMI SELYE JÁNOS EGYETEM VARIOLÓGIAI KUTATÓCSOPORTJÁBAN

1. A hazai tankönyvkutatás történetéről

A tankönyvkutatás interdiszciplináris kutatási terület, a kutatási témák között a tantárgyaktól függően vannak közös területek. A tudományos igényű tankönyvkutatás kezdetét az 1970-es évek végétől számítjuk. Amíg a kezdeti kutatásokban a tankönyvrevízió, pontosabban a tankönyvek tartalmának vizsgálata volt a központban, a tudományos igényű tankönyvkutatásban az 1980-as évektől kezdve, a szaktudományok fejlődését követve, a tankönyvek szakmaisága, módszertani kérdései kaptak főszerepet.

Míg nemzetközi szinten már régóta szervezett kutatások voltak – nemzeti tankönyvkutató intézetek, felsőoktatási kutatócsoportok, professzionális kutatásszervezés, tematikus specializáció –, Magyarországon csak az 1980-as évektől kezdve, a szaktudományok fejlődését követve kaptak fontos szerepet a tankönyvek szakmaisága, módszertani kérdései (vö. F. Dárdai 2005: 54).

Az európai kutatásoktól elmaradva a közelmúltig a magyar felsőoktatásban nem voltak a tankönyvekkel kapcsolatos tudományos elemző könyvek, tanulmányok, a tanárképzésben pedig csak elvétve, egyes kutatók saját érdeklődésétől, a hiány felismeréséből adódó meggyőződéséről függően születtek bizonyos részterületeket elemző munkák (pl. Karlovitz 2001, Dárdai 2002, 2005; Jánk 2014, 2016a; Kojanitz 2014). Így a tanárképzésbe sem épülhettek be szervesen a nemzetközi és hazai tankönyvkutatás eredményei. Nyugat-Európában régóta vannak tankönyvelmélettel foglalkozó tanszékek, Magyarországon azonban még napjainkig sincsenek minden tanárképzéssel foglalkozó felsőoktatási intézményben.

Bár voltak olyan szakmai fórumok, továbbképzések és konferenciák, ahol a tankönyvekről is hangzottak el előadások, de nem ez volt a fő profiljuk. Ilyen fórumok például a következő folyóiratok: *Iskolakultúra*, *Könyv és Nevelés*, *Mentor*. Tanulmánygyűjtemények és konferencia-kiadványok is jelentek meg a témakörben, pl. Karlovitz János (szerk. 1986): *Tankönyvelméleti tanulmányok*. A tankönyvek szakmaiságával is foglalkozó előadások elhangzottak a kétévente megrendezett Anyanyelv-oktatási

napokon is, amelyeknek először a nyíregyházi Bessenyei György Tanárképző Főiskola, majd 1990 és 2000 között az Egri Tanárképző Főiskola (korábban Ho Si Minh) adott otthont.

1986 végén jött létre az Országos Pedagógiai Intézet, a Tankönyvkiadó Vállalat, valamint az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum tankönyvelmélettel foglalkozó kutatócsoportja, amelyben 1987-től folyik szervezett tankönyvkutatás.

2000-ben Pécsen a PTE Egyetemi Könyvtárban megalakult a Tankönyvkutató Műhely, amelynek vezetője 2018-ig (nyugdíjazásáig) dr. Fischerné dr. Dárdai Ágnes.

Tankönyvkutató munka folyik a Pécsi Tudományegyetemen az „Oktatás és Társadalom” nevű Neveléstudományi Doktori Iskolában, valamint az Interdiszciplináris Doktori Iskolában is.

2003-ban Budapesten megalakult a Commitment Tankönyvkutató Intézet, melynek vezetője dr. Kojanitz László.

2007. január 1-én jött létre az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet (OFI). Jogelődei: az Országos Pedagógiai Intézet, az Országos Közoktatási Intézet, az Oktatáskutató Intézet, az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, a Professzorok Házának keretei között működő kutató-fejlesztő részlegei. Az OFI 2017-től az EKE szervezeti egysége, budapesti székhellyel.

2009-ben az ELTE Mai Magyar Nyelvi Tanszéke II. Vályi András anyanyelv-pedagógiai napokat rendezett, 2011-től pedig két évente rendezik meg a Vályi András anyanyelv-pedagógiai konferenciát.

Napjainkra előrelépés történt a tankönyvkutatás oktatása terén is: Példaként az Eszterházy Károly Egyetemen folyó, *A tankönyvvizsgálat alapjai* című, minden tanár szakos hallgatónak kötelező tárgyat említem, melynek oktatója Karlovitz János.

A tananyag: A tankönyvek megtervezése, elkészítése és értékelése, illetve a digitális tananyagok fejlesztésének összehasonlító elemzése. Tervezési alapelvek a tanulás- és tanulóközpontú tananyagok elkészítése során. A tanulási eszközök szövegei, feladatai, ábrái és egyéb alkotóelemeinek szerepe az eredményes és hatékony tanulás feltételeinek biztosításában. A tanulási eszközök hatása a diákok gondolkodására és tanulására. A tanulási célok és követelmények tanulási eszközzé alakítása. Az eredményes és hatékony tanulás feltételei. A tanulási eszközök minőségi kritériumai. A tanulóközpontú taneszköz fejlesztés tervezési alapelvei.

Ugyancsak kötelező tantárgy a *Tankönyvelemzés*. A tantárgy felelőse: Kojanitz László.

A tantárgy rövid leírása:

A tanulási eszközök minőségi kritériumainak fejlődése: strukturális megközelítés; funkcionális megközelítés; tudásközpontú megközelítés; tanulóközpontú megközelítés; a tanulás összetevőinek elősegítése. A tankönyvelemzés módszerei: értékelés, analízis, kutatás.

A következő folyóiratok tankönyvkutatással kapcsolatos publikációkat is közölnek: *Módszertani Közlemények, Iskolakultúra, Könyv és Nevelés, Mentor, Új Katedra, Magyartanítás, Anyanyelv-pedagógia*.

2. A tudományos igényű tankönyvkutatás irányai

Napjainkra a tankönyvelméleti és gyakorlati kutatások az oktatásban betöltött különböző funkciók elemzése révén fejlődtek tovább, így vált a kutatás interdiszciplináris tudományterületté. A tankönyveknek többféle kritériumnak kell megfelelniük, amelyek közül most csak néhányat emelek ki:

- a tankönyv mint politikum,
- mint ismerethordozó,
- mint pedagógikum,
- mint médium,
- mint szocializációs faktor,
- mint termék (vö. F. Dárdai 2005; Domonkosi 2013; Eöry 2013; Gál 2014; Jánk 2016b).

2.1. A tankönyvkutatás főbb feladatai

1. multidimenzionalitás

A kutatásokat a kérdésfeltevésben és módszertani szempontból is sokféleségnek kell jellemeznie.

2. multidiszciplinaritás

A kutatásnak szem előtt tartania a tudományok sokféleségét. A tankönyvek vizsgálatakor nemcsak az adott szaktudományos terület, hanem a vele szoros kölcsönhatásban lévő tudományos diszciplínák tankönyvekben történő megjelenésének vizsgálata is lényeges szempont. Pl. nyelvészet, pszichológia, oktatáskutatás.

3. multiperspektivitás

„Ez azt jelenti, hogy a tankönyvelemzéseknek a célokat tekintve sokirányúaknak, az elemzést kivitelezését tekintve pedig a tankönyveket célzottan felhasználók (kutatók, kiadók szerkesztői, iskolavezetők, tanárok, szülők, tankönyvfejlesztők) speciális igényeit kell szem előtt tartania, egyszóval szakszerűnek kell lenniük” (F. Dárdai 2005: 63).

A tankönyvkutatás szakszerűségének megvalósulásához többféle kritériumnak kell teljesülnie:

1. a tudományosság elve

A tankönyvelemzők szaktudományi felkészültsége elengedhetetlen. Kiemelten fontos a tankönyvben megjelenő tartalmak szakmaiságának vizsgálata, a tankönyvek folyamatos szakmai kontrollja. A tankönyvnek, amellyel hogy korszerű szaktudományos ismereteket közöl a korosztálynak megfelelő tankönyvben, az ismeretek elsajátításának módját is közölnie kell. Ez ma különösen fontos, hiszen az írott tankönyvek nem tudják olyan gyorsan követni a szaktudományokat, ahogyan azok a valóságban fejlődnek. A digitális világban erre különösen nagy szükség van. A szakszerű tankönyv ezt a szempontot is figyelembe veszi.

2. interdiszciplináris kompetencia

A tankönyv nem önálló, hanem társadalmi kontextusba illeszkedő médium, ezért több tudományterület bevonását igényli a vizsgálata.

3. metodológiai kompetencia

A korai tankönyvkutatásokban az egyes tudományterületekre jellemző módszereket alkalmazó deskriptív elemzés volt a gyakorlat. A 80-as évektől kezdve azonban a különböző tudományterületek módszerei is bekerültek a tankönyvkutatással foglalkozó munkákba.

4. gyakorlatorientáltság

A tankönyveknek alkalmazhatóaknak kell lenniük a tanítás, tanulás folyamatában, valamint a bennük foglalt tartalmaknak a társadalmi gyakorlatban is hasznosulniuk kell.

Ha a fenti szempontokat figyelembe véve vizsgáljuk a tankönyveket, az eredmények is felhasználhatóak lesznek az újabb tankönyvek megírásában, amelyek az ismeretek elsajátításának és alkalmazásának fő segédeszközei lesznek, kiegészítve a digitális oktatási anyagokkal.

3. A komáromi Variológiai kutatócsoport tankönyvkutató munkájáról

2010. április 23-án alakult meg a komáromi Selye János Egyetem Tanárképző Karának Magyar nyelv és Irodalom Tanszékén a Variológiai Kutatócsoport, amelynek fő kutatási területe a tankönyvek szakmaisága, módszertani kérdései mellett az anyanyelvoktatás kérdéseinek vizsgálata.

Az alapító tagok:

Dr. habil. Lőrincz Julianna PhD, a kutatócsoport vezetője, egyetemi docens (SJE, EKE)

Dr. Simon Szabolcs PhD egyetemi adjunktus (SJE)

Dr. Vörös Ottó CSc egyetemi docens (SJE)

Dr. habil. Misad Katalin PhD egyetemi docens (Comenius Egyetem BTK Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék)

Dr. Tóth Etelka PhD főiskolai docens (ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszék)

A tanszéken működik a Magyar Nyelv és Irodalom Doktori Iskola is, amelynek nyelvész és a téma iránt érdeklődő irodalmár doktoranduszai is folyamatosan bekapcsolódtak a munkába.

A kutatócsoport tagjai 2010-ben fő kutatási feladatként a tankönyvek, iskolai dokumentumok elemzését jelölték ki. Ezt a témakört a következő megfontolások alapján választottuk:

- A tankönyvek és más oktatási dokumentumok kutatása társadalmilag közvetlen hatással van az oktatási gyakorlatra.
- A szlovákiai magyar tankönyvírás színvonalának emelése.
- A szlovákiai magyar pedagógusoknak szóló szakmai anyagok elkészítése alapvető feltétele a tankönyvírás elméleti megalapozásának.

E szempontok mellett meghatározóak voltak a kutatócsoport tagjainak kutatási területei, tapasztalatai is.

A kutatócsoport a megalakulásától kezdve évente rendez nemzetközi szimpóziumokat, amelyen a csoport tagjain kívül a szimpózium aktuális témájához közvetlenül kapcsolódó meghívott kutatók vesznek részt.

A megkezdett munkáról, a további elképzelésekről, a munka folytatásának lehetőségeiről a 2010. november 25-én rendezett 1. szimpóziumon hangzottak el előadások. A konferencián a kutatócsoport tagjain kívül a Selye János Egyetem Modern Filológiai Tanszéke, az egri Eszterházy Károly Főiskola, a Comenius Egyetem, a Nemzeti Tankönyvkiadó, valamint a szlovák Pedagógiai Intézet munkatársai vettek részt. A következő főbb témakörökben hangzottak el előadások: a tankönyvek és egyéb iskolai dokumentumok, tankönyvszöveg motivációs ereje, terminológiai problémák a tankönyvek anyagában, tankönyvkutatási célokra történő korpuszépítés.

A következő szimpóziumot másfél év múlva rendeztük (2012. április). A következő témakörökben hangzottak el előadások: a tankönyvelemzés módszertani kérdései, ideológia a tankönyvekben, a nyelvalakítás-elmélet és a tankönyvek kapcsolata, a kétnyelvűség aspektusainak megjelenése a tankönyvekben, az anyanyelvi nevelés szempontjából fontos, de hiányzó tananyagok, a magyar mint idegen nyelv oktatása.

A konferencia anyaga a 2010-es anyaggal együtt a komáromi Selye János Egyetemen jelent meg 2014-ben CD-n, amelyet 2019-ben szándékozunk megjelentetni folyóiratokban, de kötetben még meg nem jelentetett tankönyvkutatással foglalkozó tanulmányokkal együtt.

A következő kötetünk, amely a pozsonyi Terra Kiadónál jelent meg 2014-ben, a 2013-as és 2014-es szimpózium anyagait tartalmazza. A kötetben a következő témakörökhöz kapcsolódnak tanulmányok: a tankönyvek funkcióinak és szövegjellemzőinek vizsgálata, a szlovákiai magyarnyelv-tankönyvek minőségének megítélése a szlovák értékelési szempontok alapján, a szaknyelvek és a variativitás, nyelvi hiány az irodalmi szövegek iskolai feldolgozásában, tankönyvek és munkafüzetek a digitális világban, a korszerű infokommunikációs technológiák hatása az anyanyelvi nevelésre

2014-ben és 2015-ben a nemzetközi szimpóziumot a komáromi Magyar Nyelv és Irodalom és az egri Magyar Nyelvészeti Tanszék szorosabbá vált együttműködésének keretében az Eszterházy Károly Főiskola BTK Magyar Nyelvészeti Tanszékén rendeztük meg, a tanulmánykötet az egri BTK tudománynapi kötetében jelent meg. A szimpóziumokon a főbb témakörök a következők voltak: a tankönyvi szövegek típusai és ezek megjelenési variációi az egyes tankönyvtípusokban, szociolingvisztikai szemlélet a magyar nyelvi tankönyvekben, értelmező magyarázatok vizsgálata tankönyvekben, a kisebbségi nyelvhasználat jellegzetességeinek megjelenése a szlovákiai magyar anyanyelvoktatásban, a kétnyelvűség aspektusának vizsgálata a szlovákiai magyar tannyelvű középiskolák anyanyelvtankönyveiben, terminológiai kérdések a szlovákiai magyar anyanyelvkönyvekben, a tankönyvi szövegek érthetősége, tankönyvi problémák a határon túli anyanyelvoktatásban.

A 2015-ös szimpóziumot is az Eszterházy Károly Főiskolán rendeztük meg, a főbb témakörök a következők voltak: a kísérleti anyanyelvi tankönyvek tananyagszerkezete, a nyelvváltozatok megjelenítése szlovákiai magyar anyanyelvtankönyvekben, a szövegértés-szövegalkotás tanításának módszertani kérdései a nyelvtankönyvekben, a tanulói beszéd fejlesztése tankönyvekkel, szövegértési feladatok komplexitása a nyelvtankönyvekben.

Ezt követően két komáromi konferenciakötet jelent meg.

A 2016-os szimpózium a következő témakörök köré szerveződött: a tankönyvi szövegek kreatív és interaktív feldolgozása, a szövegértés-szövegalkotás tanításának módszertani változása, szövegtípus és tudásátadás, az anyanyelvi kommunikáció fejlesztési lehetőségei tankönyvek segítségével, a tankönyvi feladatok instrukcióinak szerepe a beszédképesség-fejlesztésben.

2017-ben a kutatócsoport tagjai abban egyeztek meg, hogy a tankönyvkutatásokról szóló előadások a magyar mint anyanyelv, másodnyelv és idegen nyelv kutatásának kérdéseivel is foglalkoznak. A szimpózium főbb témakörei a következők voltak: a magyartanár kommunikációs kompetenciái a magyarórán, hagyományos és új típusú taneszközök a magyar nyelv oktatásában, a nyelvi udvariasság és kapcsolattartás helye és lehetőségei az anyanyelvi nevelésben, a tanári értékelő megnyilatkozások vizsgálata osztálytermi kontextusban, az anyanyelv, az államnyelv és az idegen nyelvek tanítása kétnyelvű környezetben, a másod/harmad nyelv tanulásának gyökerei az anyanyelvi oktatásban, a magyar mint idegen nyelv oktatásának módszertani kérdései, a fakultatív magyaroiktatás, a magyar mint idegen nyelv digitális oktatási segédletei, a netnyelvi példák felhasználása a nyelvtanórán.

A Variológiai Kutatócsoport tagjai több alkalommal tartottak előadást a nagyváradi Partiumi Keresztény Egyetemen rendezett Kárpát-medencei Oktatási Konferenciákon, valamint az Óbudai Egyetem Trefort Ágoston Mérnökpedagógiai Központja által rendezett oktatási konferenciákon is.

4. Összegzés

A Variológiai Kutatócsoport munkája azért is fontos, mert a szlovákiai magyar kutatók kutatási és oktatási eredményeinek bemutatása mellett a magyarországi, valamint a Kárpát-medencei kutatóknak a részvételét is lehetővé teszi. Mindezek mellett pedig a komáromi doktori iskola téma iránt érdeklődő hallgatóinak is szereplési és publikálási lehetőséget biztosít.

2019 októberében a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem Marosvásárhelyi Karának anyanyelvoktatással foglalkozó kutatócsoportjának meghívására Marosvásárhelyen tartunk munkamegbeszélést, amelyen a két kutatócsoport közötti együttműködésről is szó lesz.

2019 novemberének első hetében pedig megrendezzük a soron következő nemzetközi tankönyvkutató szimpóziumot Komáromban, amelyen a szlovákiai magyar és

magyarországi meghívott kutatókon kívül előadást tartanak a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem, a nagyváradi Partiumi Keresztény Egyetem, valamint a beregszászi II. Rákóczi Ferenc Főiskola kutatói is.

Irodalom

- Dárdai Ágnes 2002. *A tankönyvkutatás alapjai*. Pécs: Dialóg Campus Kiadó.
- Dárdai Ágnes 2005. A tankönyvkutatás nemzetközi és hazai pozíciói. *Iskolakultúra* 10: 120–126.
- Domonkosi Ágnes 2013. A tankönyvszöveg érthetőségének vizsgálati szempontjai. *Acta Academiae Agriensis. Sectio Linguistica Hungarica* XL: 27–35.
- Eőry Vilma 2013. A tankönyvszöveg és a szövegértés. Beszámoló egy kutatásról. *Acta Academiae Agriensis. Sectio Linguistica Hungarica* XL: 5–26.
- Gaál Gabriella 2014. *A tankönyv mint pedagógiai eszköz*. In: Lőrincz Julianna – Simon Szabolcs – Török Tamás (szerk.): *Az anyanyelvoktatás dokumentumainak szakmai, módszertani vizsgálata*. A Selye János Egyetem TKK Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén működő Variológiai Kutatócsoport 2013–2014-es nemzetközi szimpóziumokon elhangzott előadásainak gyűjteményes kötete, CD. Komárom: Selye János Egyetem. 85–94.
- Jánk István 2014. „Oly távol vagy tőlem, és mégis közel” – a kilencedikes kísérleti nyelvtankönyv. *Nyelv és Tudomány*. <https://www.nyest.hu/hirek/oly-tavol-vagy-tolem-es-megis-kozel-a-kilencedikes-kiserleti-nyelvtankonyv> (2019. 01. 05.)
- Jánk István 2016a. Az OFI és az iskola lényege. *Nyelv és Tudomány*. <https://www.nyest.hu/hirek/az-ofi-es-az-iskola-lenyege> (2019. 01. 15.)
- Jánk István 2016b. Az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet digitális tananyagairól. *Iskolakultúra* 26/5: 131–138.
- Karlovitz János (szerk.) 1986. *Tankönyvelméleti tanulmányok*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Karlovitz János 2001. *Tankönyv – elmélet és gyakorlat*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Kojanitz László 2005. A tankönyvkutatás szerepe és feladatai. *Új Pedagógiai Szemle* <http://epa.oszk.hu/00000/00035/00090/2005-03-ko-Kojanitz-Tankonyvkutatas.html> (2018. 05. 05.)
- Kojanitz László 2014. A kísérleti tankönyvek fejlesztésének koncepcionális háttere. *Új Pedagógiai Szemle* 5–6: 45–67.
- Lőrincz Julianna – Simon Szabolcs (szerk.) 2017. *A tankönyvkutatás szakmai, módszertani kérdései: a Variológiai Kutatócsoport 7. nemzetközi tankönyvkutató szimpóziumának tanulmányai*. Komárom: Selye János Egyetem.
- Lőrincz Gábor – Lőrincz Julianna – Simon Szabolcs (szerk.) 2018. *A magyar mint anyanyelv, kisebbségi és idegen nyelv oktatási kérdései és oktatási segédletei. A Variológiai Kutatócsoport 8. nemzetközi tankönyvkutató szimpóziumának tanulmányai*. Komárom: Selye János Egyetem.